

künstlerischen Niveau aus; seine feinen architektonischen Glieder haben offenbar nichts mit der Wehrfunktion zu tun. Von diesen Feststellungen kann man weitere Fragen im gemeineren Maßstab herleiten. Wahrscheinlich müssen wir bei jedem mittelalterlichen Kirchenbau mit der Wehrfunktion rechnen, aber gleichzeitig können wir nicht aus solcher Praxis eine unkritisch benutzte Regel machen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Redhošť (Bez. Litoměřice), Kirche des hl. Ägidius. Gesamtansicht von Südosten (Aufnahme Jan Sommer, 1998).

Abb. 2: Redhošť (Bez. Litoměřice - Leitmeritz). Ausschnitt der Stabilkatastralkarte, 1843. Komplizierte Bebauungsstruktur bezeugt eine langdauernde Entwicklung der Ortschaft. Schwarz - die Kirche (Reproaufnahme aus dem Archiv des Autors).

Abb. 3: Redhošť (Bez. Litoměřice), Kirche des hl. Ägidius. Grundriss der Kirche. Kreuzschraffiert - romanisches, schraffiert - gotisches Mauerwerk, unterbrochene Schraffur - hypothetischer Verlauf, ohne Schraffierung - spätere Ergänzungen (Vermessung und Aufnahme Jan Sommer, 1998).

Abb. 4: Redhošť (Bez. Litoměřice), Kirche des hl. Ägidius. Südwestliche Turmecke, Zustand im J. 1998. An der Westfassade Doppelfenster der unteren und oberen Galerie erhalten, die mittlere Galerie ganz zugemauert (Reproaufnahme aus dem Archiv des Autors).

Abb. 5: Redhošť (Bez. Litoměřice), Kirche des hl. Ägidius. Südostecke des dritten Turmgeschosses mit deutlichen Umrissen eines zugemauerten Doppelfensters der mittleren Galerie (Aufnahme Jan Sommer, 1998).

Abb. 6: Redhošť (Bez. Litoměřice), Kirche des hl. Ägidius. Inneres des Presbyteriums (Aufnahme Jan Sommer, 1998).

Abb. 7: Redhošť (Bez. Litoměřice), Kirche des hl. Ägidius. Gewölbekonsole an der Presbyteriumsnordseite (Aufnahme Jan Sommer, 1998).

Abb. 8: Redhošť (Bez. Litoměřice), Kirche des hl. Ägidius. Altartisch und Stipes des Hochaltars (Aufnahme Jan Sommer, 1998).

(Übersetzung J. Noll)

KOSTEL SV. VOJTĚCHA POBLÍŽ STUDNIC U TELČE (K PODOBĚ POZDNĚ STŘEDOVĚKÝCH KROVŮ V OKOLÍ TELČE)

JIŘÍ BLÁHA, JOSEF HRDLIČKA

**Ubi nunc silvam frondosam
Reddit nobis gratiosam
Exstructa ecclesia.**

*Místo ono ozdobyje,
Mezi lesem se spatřuje,
Kostelíček dost krásný*

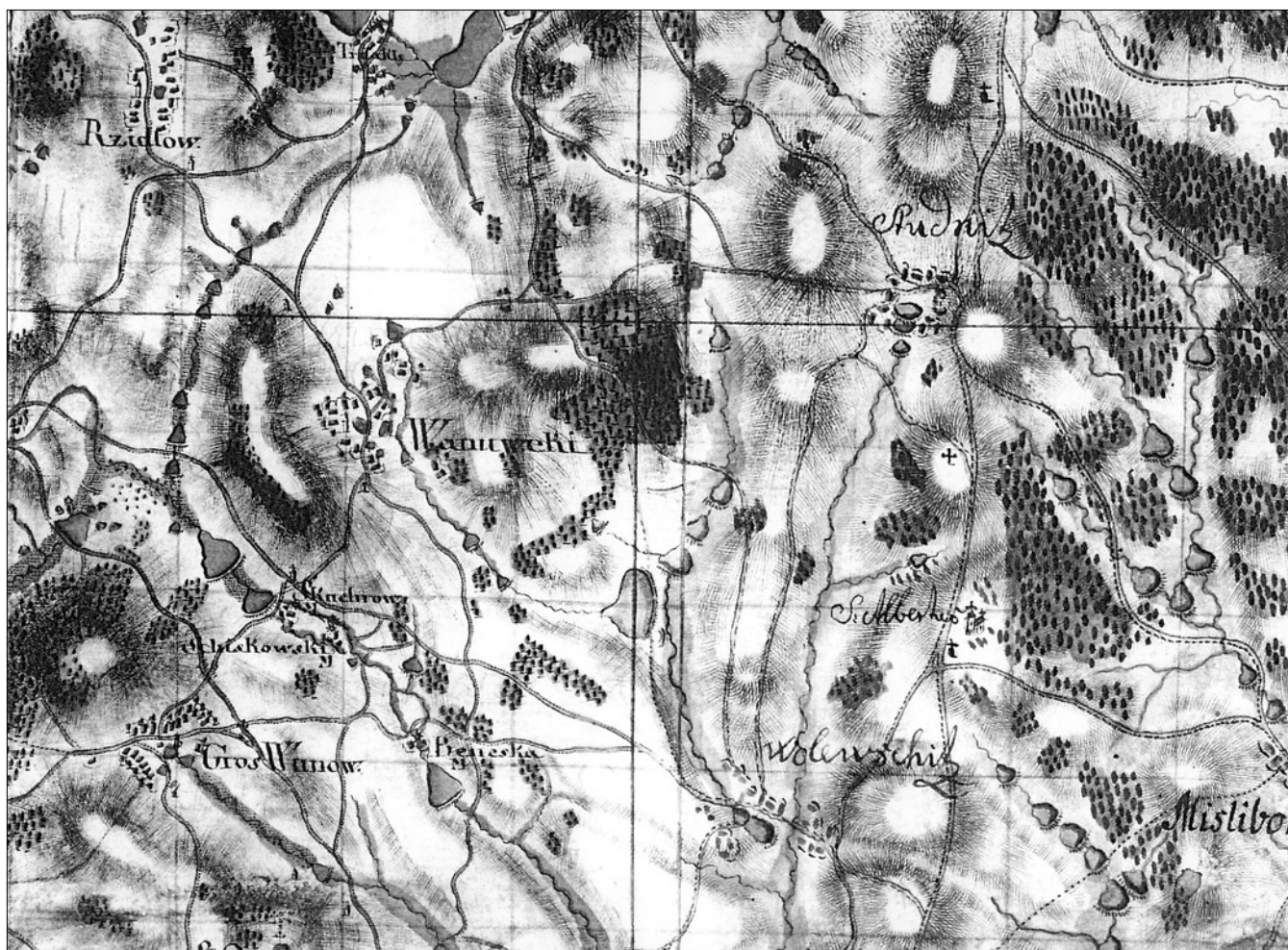
(verše telčského kaplana Josefa Jana Nepomuka Olivy z r. 1785 v překladu mrákotínského kantora Jeronýma Czoka z r. 1806)

Dějiny objektu

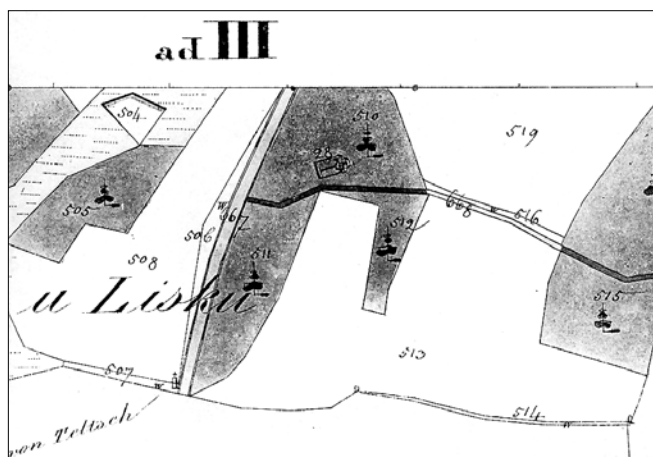
Kostelu svatého Vojtěcha (obr. 1) byla dosud věnována pozornost zejména v lokální historické literatuře, která se jím zabývala především v souvislosti s legendistickými počátky.¹⁾ Jeho stavební začátky jsou kladeny do 15. století, a to pouze díky několika dochovaným pozdně gotickým plastikám, které jsou považovány za součást původní výbavy.²⁾ Dosud známé prameny ale neuvádějí ani zasvěcení svatyně, ani nezmiňují její dřívější využití k liturgickým

Obr. 1: Kostel sv. Vojtěcha - celkový pohled (foto Antonín Bína, 1997).

Obr. 2: Kostel sv. Vojtěcha - výřez z otisku josefského vojenského mapování, 90. léta 18. stol. a z císařského otisku mapy stabilního katastru, 1835 (dole).

účelům. První písemná zmínka z roku 1668 se nachází ve Vizitační knize děkanství telčského. Stavba, zasvěcená svatému Vojtěchu, je v ní nazývána *tempellum*, tedy kostelík. Mše s procesím se zde slavila třikrát ročně.³⁾

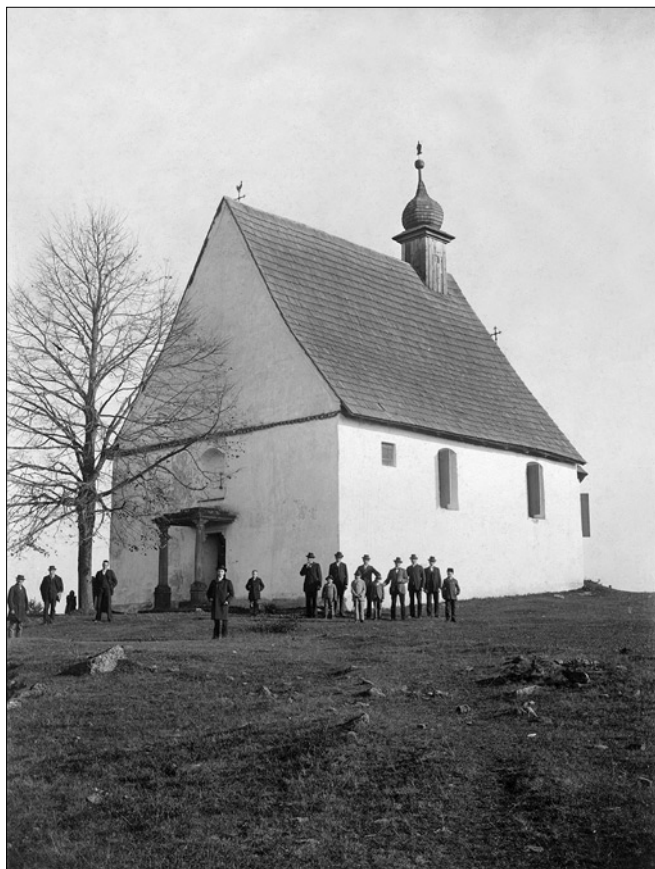
Další zprávu o svatyni obsahuje děkanská kniha z let 1724 - 1730. V kapli, jak byla nyní stavba nazývána, se roku 1724 nacházely tři oltáře, zasvěcené svatému Vojtěchovi, Blahoslavené Panně Marii a svatému Judovi Tadeášovi. Před třemi roky odcizený zvon byl nahrazen dvěma novými. Dřevěný strop v lodi byl prohnílý a společně s kůrem vyžadoval opravu. Ještě téhož roku byla rovněž zbudována nová střecha s věžičkou. Náklady na stavební úpravy nesl

František Antonín hrabě Lichtenštejn, což dokládá latinský chronogram, vložený do makovice věžičky a vyzvednutý spolu s dalšími dokumenty v roce 1897.⁴⁾ Kostel byl využíván k liturgickým účelům třikrát nebo čtyřikrát ročně.⁵⁾ V roce 1730 je uváděna nedávná oprava, při níž bylo opraveno zdivo, okna, strop, lavice a střecha.

V letech 1854 a 1855 byly dosavadní boční oltáře nahrazeny oltáři zasvěcenými sv. Aloisovi a sv. Stanislavovi.⁶⁾ Významnou událostí v dějinách svatyně byl rok 1897, kdy byla k 900. výročí Vojtěchova umučení opravena „*uvnitř i zevnitř*“.⁷⁾ O pět let později byla nově opravena její střecha.⁸⁾

V roce 1925 poškodil studnický kostel blesk. Během následných oprav, dokončených roku 1932, byl kostelík rovněž vybičen a dostal nové lavice.⁹⁾ Posledních úprav se kostel dočkal v letech 1985 a 1986.

Dalším dosud nepodchyceným pramenem, vypovídajícím blíže o průběhu některých oprav kostela a osvětlujícím jeho liturgické využívání, jsou nápisy na zadní straně oltáře. Tužkou psané zápisy pocházejí z 18., 19. a 20. století. Jejich jazykem je latina a čeština, v menší míře též němčina. Nejstarší nápis pochází z roku 1729, a blíže tak určuje stáří oltáře, který byl patrně do svatyně umístěn během rozsáhlých stavebních úprav mezi léty 1724 a 1730. Souvislé řady zápisů o konání procesí z let 1729 - 1754, 1761 až 1762, 1774 - 1775, 1777 - 1780, 1782, 1790 a 1803 vypovídají o pravidelném využívání kostela a s tím spojené jeho běžné údržbě. Zápisy zmiňují také drobné opravy ze srp-

Obr. 3: Kostel sv. Vojtěcha - celkový pohled, fotografie z doby kolem roku 1910.

na 1886, prováděné Leopoldem a Antonínem Veselým.¹⁰⁾ Jejich zásluhou se podařilo určit i jména některých řemeslníků, kteří se podíleli na opravách na sklonku 19. a ve 20. století.¹¹⁾

Na všeobecné mapě makrabství moravského (Covens a Mortier, Amsterdam 1790) je kostelík zobrazen značkou pro „*templa solitaria*“ a s označením S. Albertus je v 70. letech 18. století zanesen do mapového listu tzv. josefského vojenského mapování. Zde je použita značka kostelní stavby, stylizovaná do jednoduché axonometrie věže s navazující lodí. Podrobná mapa stabilního katastru z roku 1835 ještě nezachycuje přístavbu sakristie (obr. 2).

Dostupné ikonografické prameny jsou velmi chudé. Kresba Teresy Baumové¹²⁾ z konce minulého století (obr. na zadní str. obálky), provedená podle nám neznámého staršího vyobrazení kostela, ukazuje kromě pultového přístavku předsíně i starší polygonální podobu věže. Fotografie (obr. 3) pořízená kolem roku 1910 zachycuje na čtyřboké vížce, bedněné prkny, osmibokou bání krytou šindelem.¹³⁾

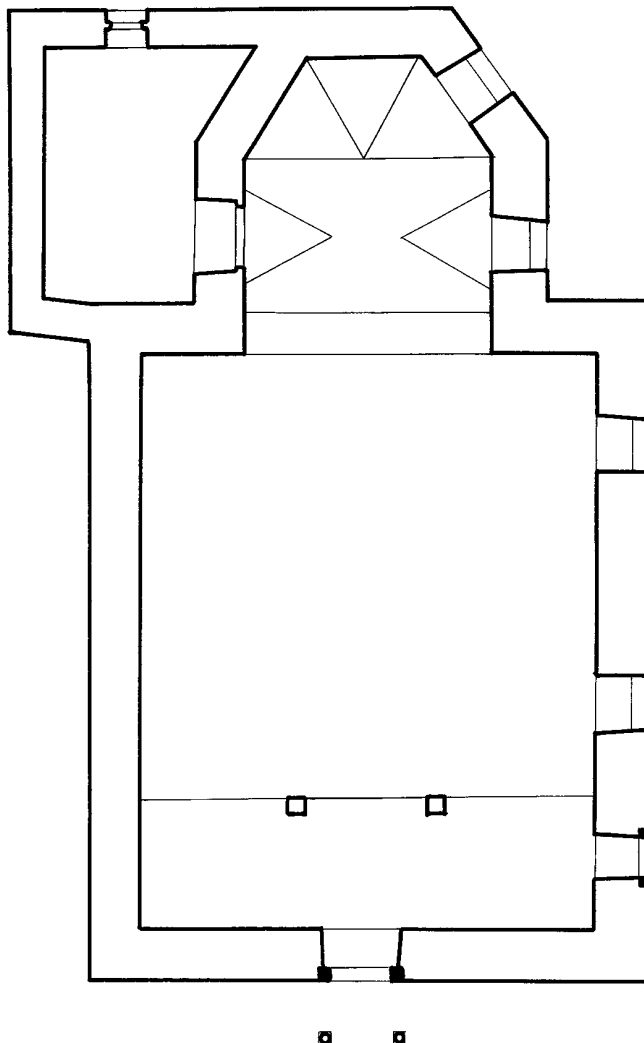
Historické okolnosti

Na počátku 16. století spravoval telčské panství rod pánů z Hradce. Po úmrtí Jindřicha IV. z Hradce nastoupil od roku 1507 prostřednictvím poručníků a od 14. září 1511 osobně do čela rodu Adam I. Jeho aktivity se soustředily zejména do oblasti politické a veřejné. Především rodová tradice a od roku 1515 příbuznost s nejvyšším purkrabím Zdeňkem Lvem z Rožmitálu mu otevřely cestu k panovníckému dvoru i politické kariéře, která jej roku 1523 vynesla do úřadu nejvyššího kancléře. Náročnému životu jednoho z nejbohatších velmožů království odpovídaly přestavby ro-

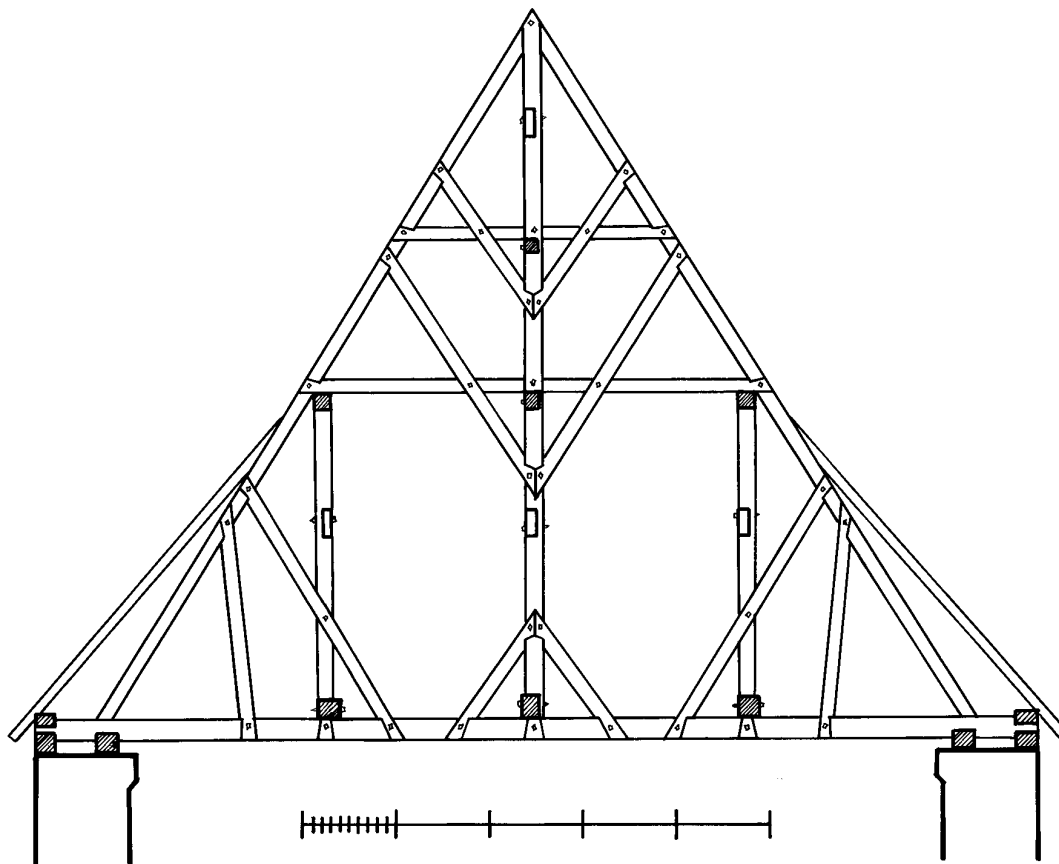
dového sídla v Jindřichově Hradci, započaté ve dvacátých letech 16. století.¹⁴⁾

Na telčském panství se Adamův zájem projevil již v prosinci 1508, kdy udělil předměstím Telče právo odúmrti, které dosud užívalo pouze vnitřní město.¹⁵⁾ V letech 1513 a 1524 od něho obdrželi cechovní privilegia ševci, koželuzi a tkalci.¹⁶⁾ Nejvýraznějším zásahem do podoby města byla obnova městských hradeb, provedená roku 1513.¹⁷⁾ Zároveň město obdrželo od velmože místo k založení rybníka, jehož výnosy měly být použity na další opravy hradeb.¹⁸⁾ Kromě telčského zámku, jehož případné stavební úpravy z této doby patrně překryly velkolepé renesanční přestavby Zachariáše z Hradce, vlastnil Adam I. z Hradce na telčském panství ještě další stavbu.¹⁹⁾ Jednalo se o letohrádek Rozkoš. Hrádek byl postavený patrně ve dvacátých letech 16. století u Budkova a obklopený oborou.²⁰⁾ Hrad Roštejn, kolem roku 1476 opravený objekt z poloviny 14. století, naopak Adam I. prodal.²¹⁾

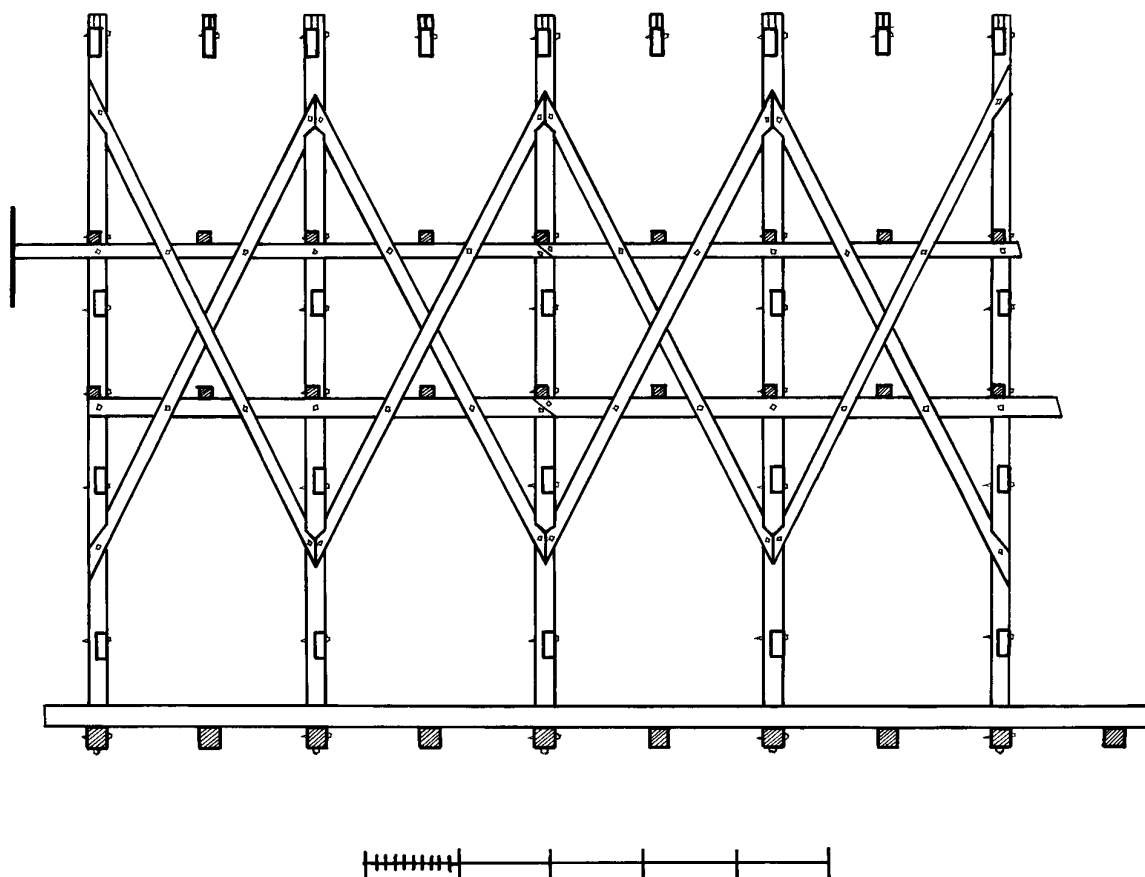
Adam I. vykonával rovněž patronátní právo nad premonstrátským klášterem v Nové Říši, které od roku 1504 držel již jeho otec Jindřich IV.²²⁾

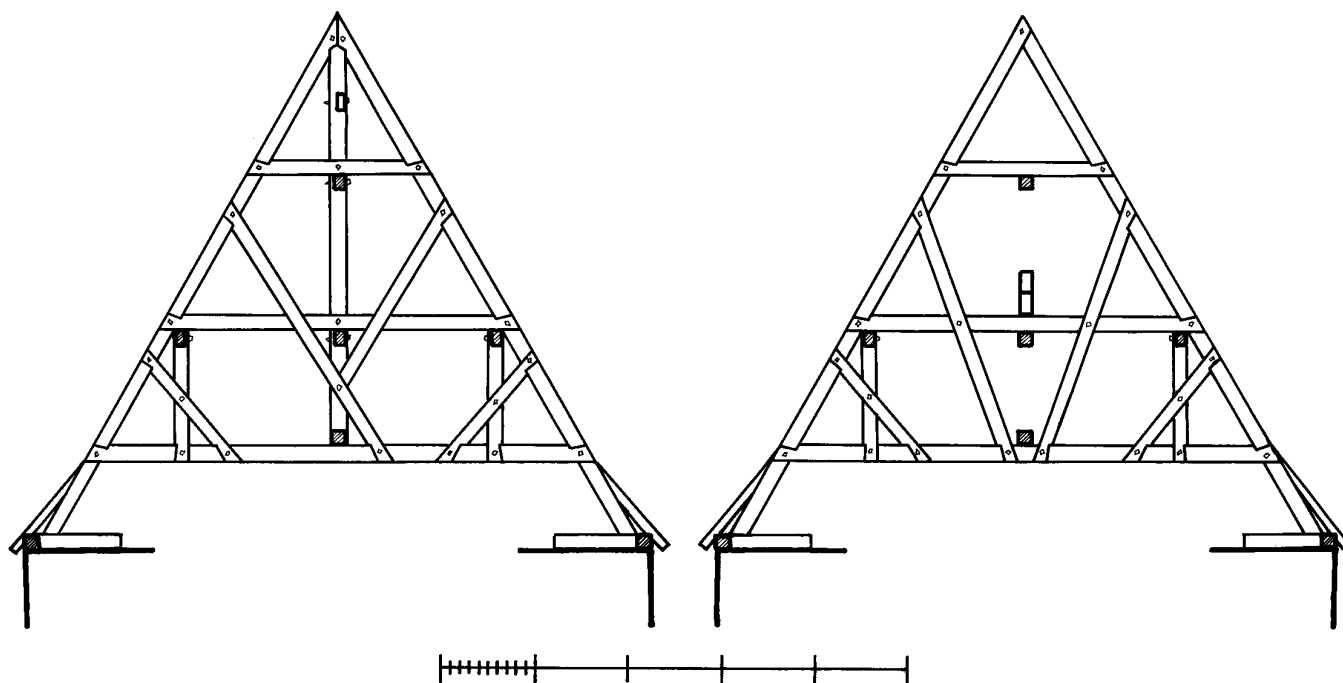
Obr. 4: Kostel sv. Vojtěcha - půdorys v úrovni přízemí (zaměření Roman Švarc, 1997).

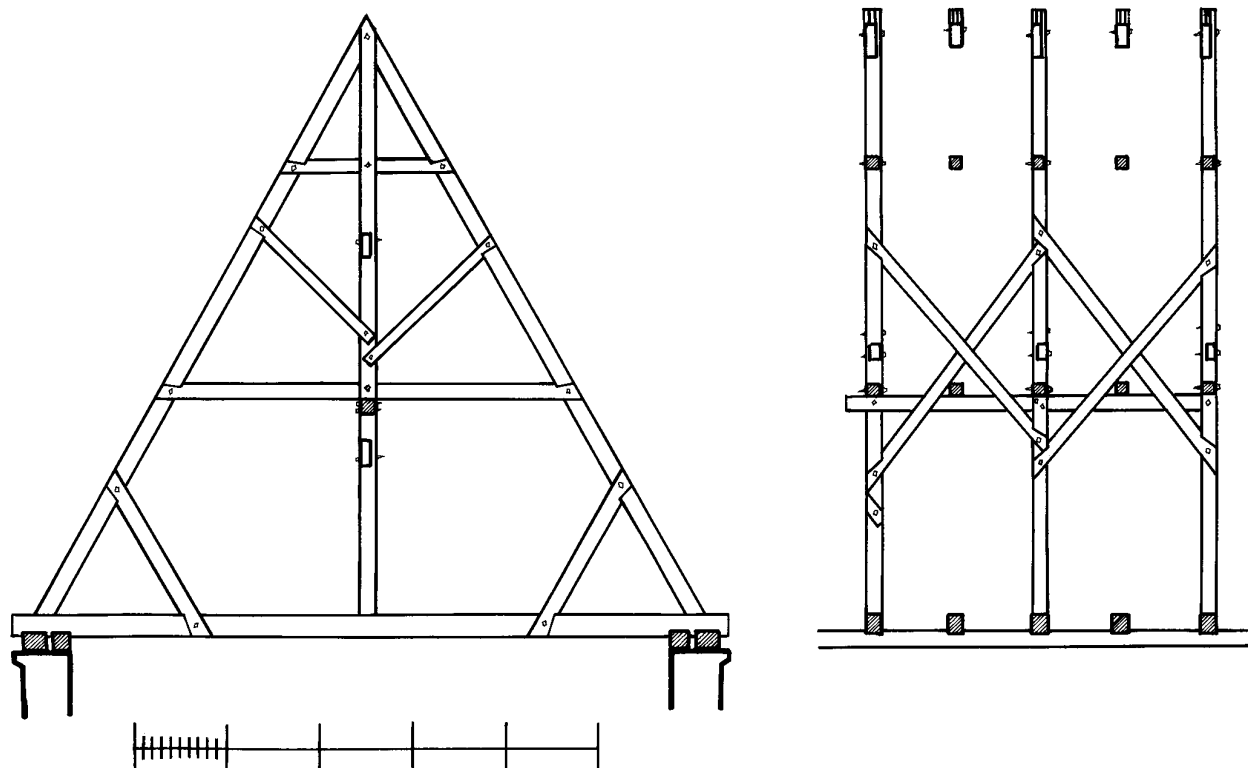
Obr. 5: Kostel sv. Vojtěcha - krov nad lodí, příčná plná vazba (zaměření a nákresy všech krovů Jiří Bláha, Lucie Bláhová, 1998).

Obr. 6: Kostel sv. Vojtěcha - krov nad lodí, centrální stolice podélného vázání.

Obr. 7: Kostel sv. Vojtěcha - krov nad presbyteriem, příčné vazby.

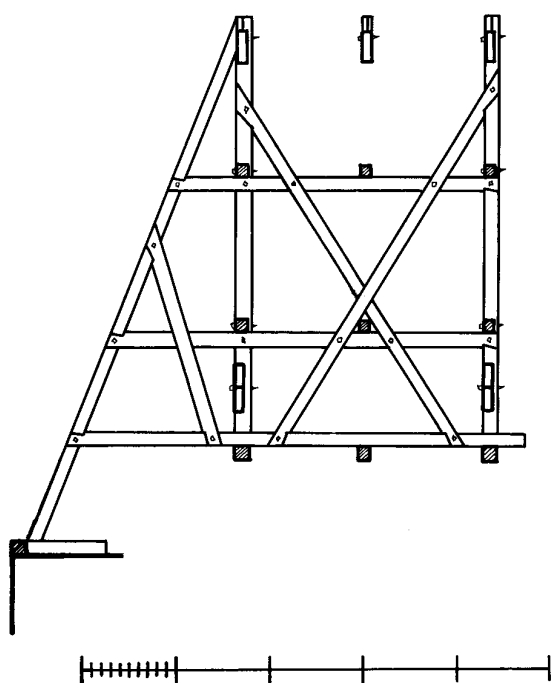

Obr. 8: Kostel sv. Petra a Pavla, Rančřov u Jihlavy - příčné a podélné schéma krovu nad presbyteriem, datovaného dendrochronologicky do roku 1442.

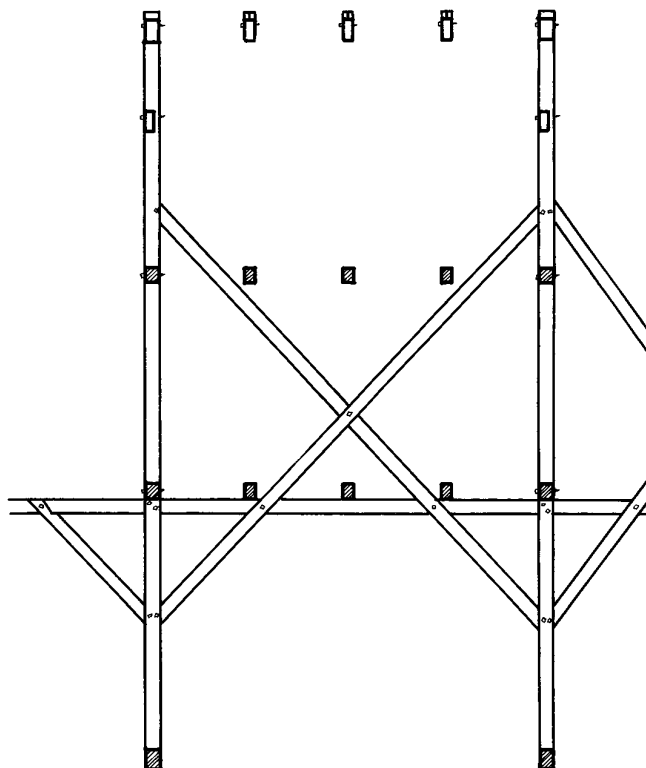
Nejstarší písemné zmínky o kostelíku svatého Vojtěcha pocházejí až z období po třicetileté válce, kdy telčské panské spravovala zbožná hraběnka Františka Slavatová z Meggau, která iniciovala příchod jezuitského řádu do Telče.²³⁾ Ve druhé polovině 17. století se tu stala fundátorkou jezuitské koleje, konviktu sv. Andělů a nakonec i konventního chrámu Jména Ježíš, vysvěceného 11. září 1667. Téměř zároveň vzniká v roce 1664 na návrší za panskou oborou u vsi Vanova votivní kaple sv. Karla Boromejského, spojená s měs-

tem křížovou cestou. Příznivce výzkumu geometrických vztahů v barokně komponované krajině jistě potěší fakt, že spojnice těchto dvou staveb a současně přestavovaného sv. Vojtěcha tvoří rovnostranný trojúhelník o délce strany 3 km.

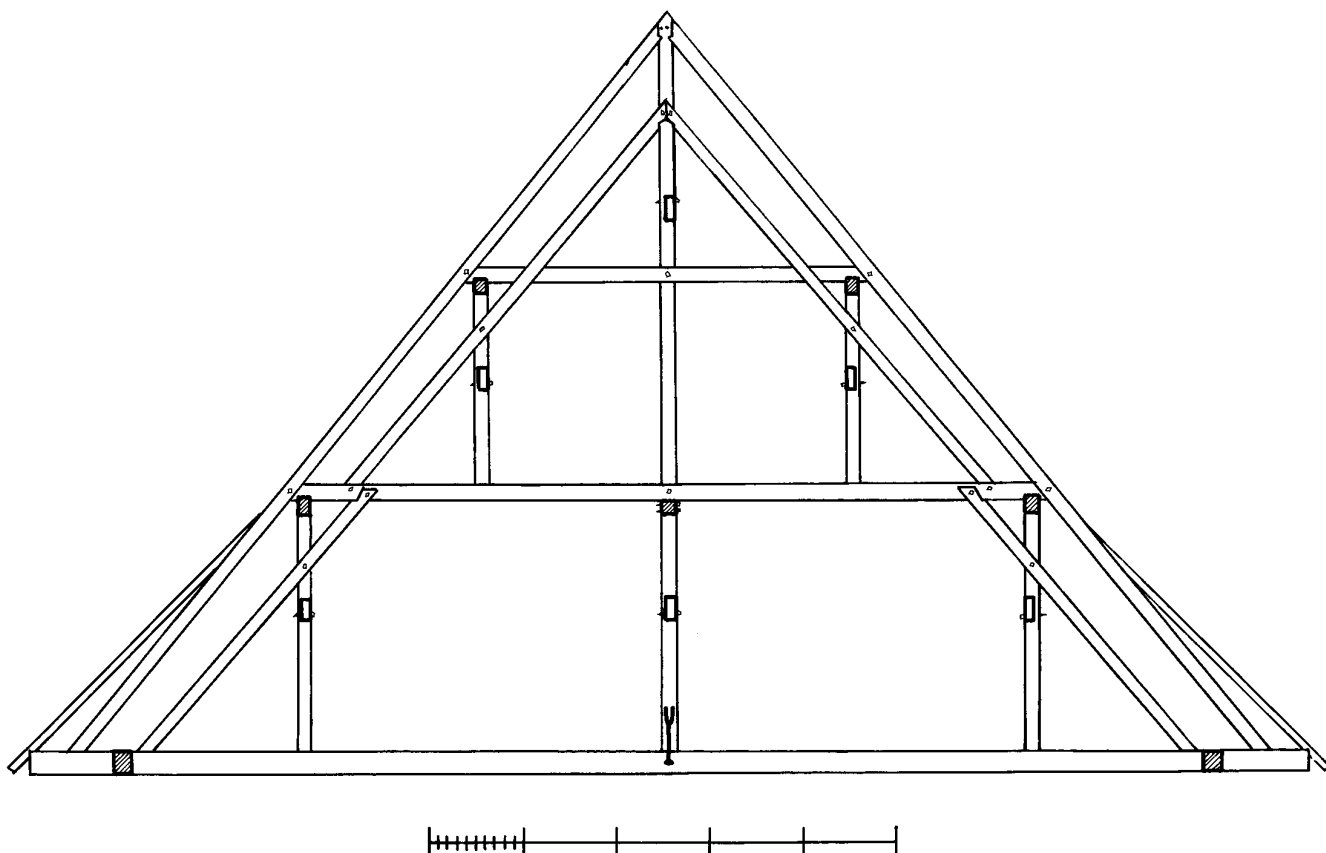
Ani v případě spojení stavby nové věže se jménem Františka Antonína hraběte z Lichtenštejna - Kastelkornu nešlo o ojedinělou aktivitu, tento šlechtic nechal v letech 1726 až 1728 postavit na návrší mezi Telčí a Krahulčím kostel

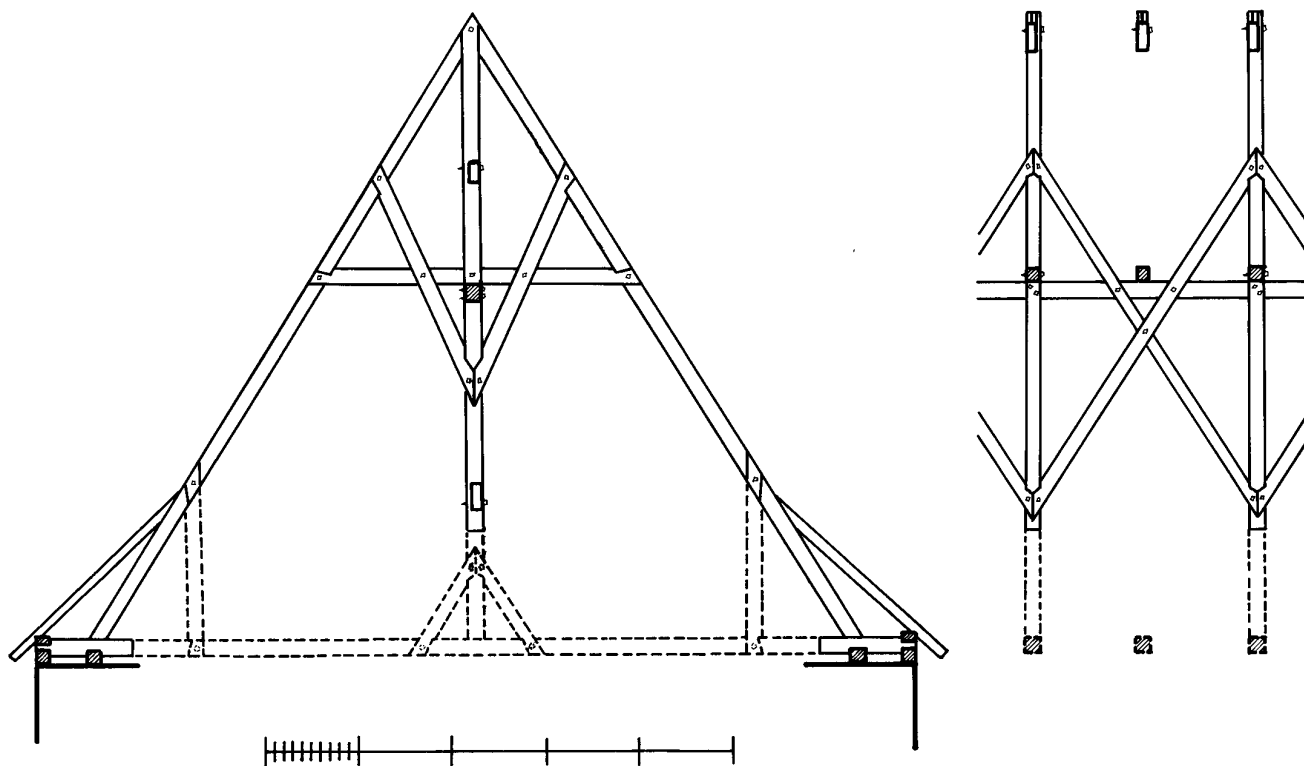
Obr. 9: Kostel sv. Vojtěcha - krov nad presbyteriem, centrální stolice podélného vázání.

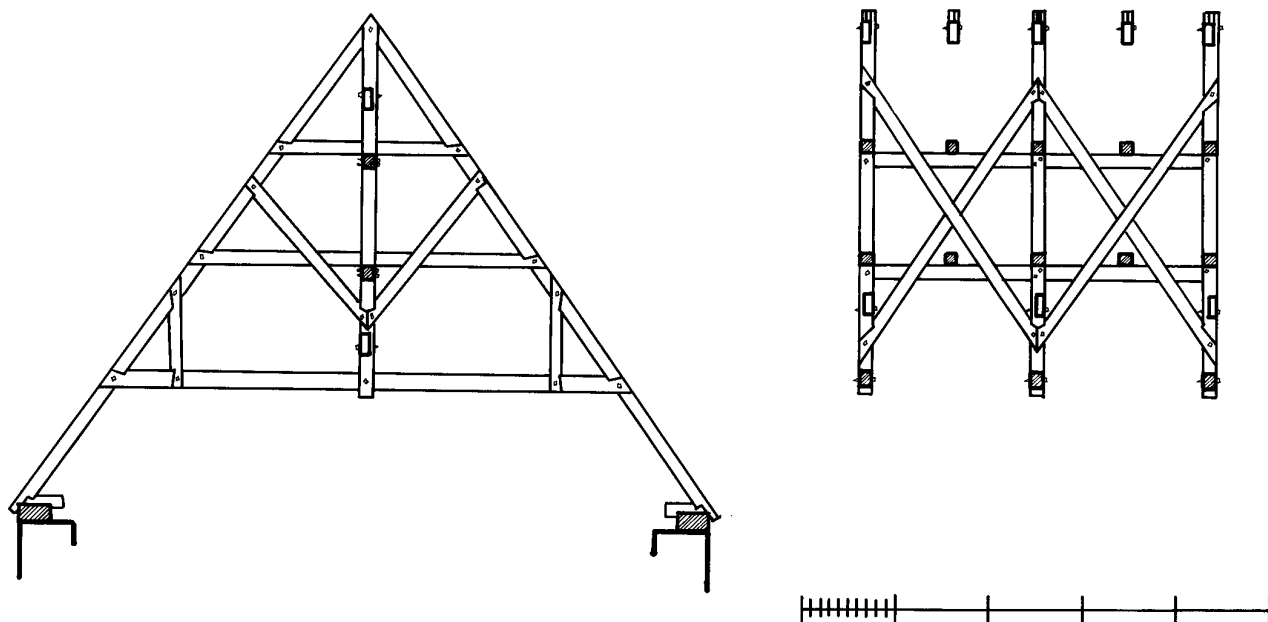
Obr. 10: Kostel sv. Kateřiny Sienské, Třešť - podélné schéma krovu z roku 1825.

Obr. 11: Kostel sv. Kateřiny Sienské, Třešť - příčné schéma krovu z roku 1825.

Obr. 12: Kostel sv. Maří Magdaleny v Růžené u Třeště - příčné a podélné schéma krovu nad lodí, čárkovaně je vyznačena předpokládaná původní podoba konstrukce.

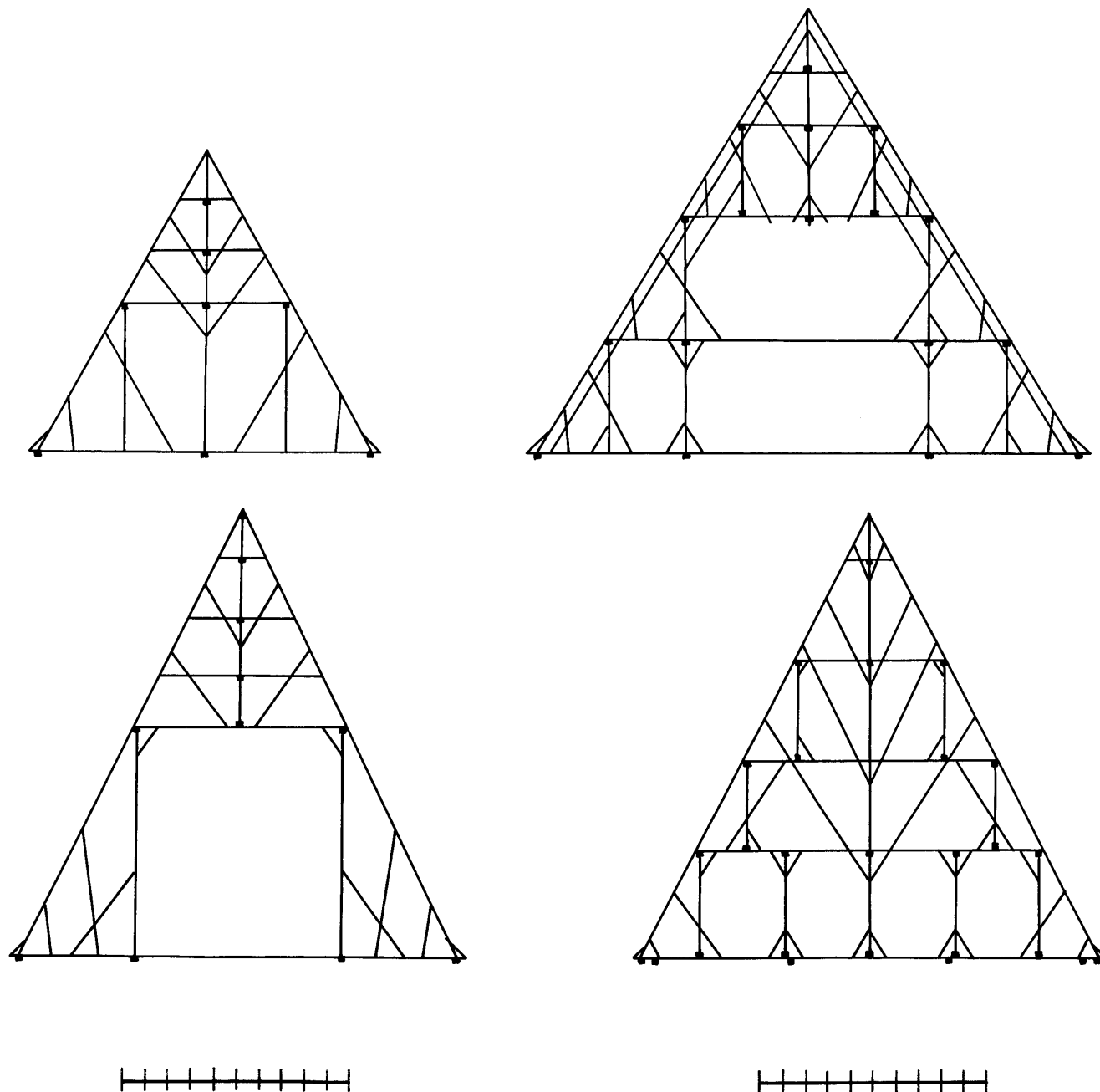
Obr. 13: Kostel sv. Kunhuty v Kostelci u Jihlavy - příčné a podélné schéma krovu nad presbyteriem.

sv. Jana Nepomuckého, který se později měl stát součástí františkánského kláštera. Realizována byla však pouze část východního křídla plánovaného konventu.

Popis stavby

Kostel Sv. Vojtěcha je drobnou orientovanou sakrální stavbou o půdorysných rozměrech 10,5 m × 18 m s obdél-

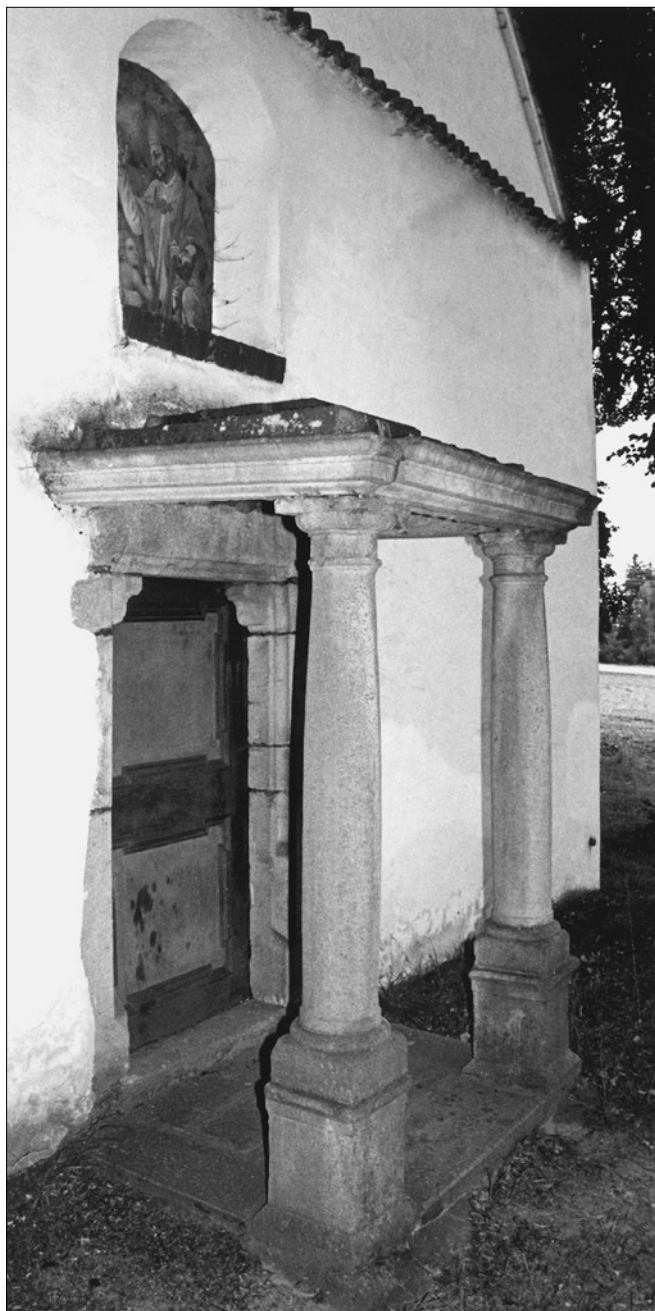
nou lodí, presbyteriem s trojbokým závěrem a s obdélnou sakristií přiloženou k severní stěně presbyteria (obr. 4). Obvodové zdivo je kamenné, hladce omítané s bílou vápenou líčkou, vnější líc směrem vzhůru ztelně ustupuje. Oba štíty vymezující střechu hlavní lodi jsou vyzděné z cihel jednotného formátu 7 × 13 × 28 cm. Střecha je krytá v jediné vrstvě dřevěným štípaným šindelem, čtyřboká zvonová víž-

Obr. 14: Prutová schémata příčných vazeb krovů nad kostelními loďmi - u sv. Jakuba v Telči (1464), sv. Jakuba v Jihlavě (1537), sv. Víta v Českém Krumlově a sv. Jakuba v Prachaticích (oba okolo 1510).

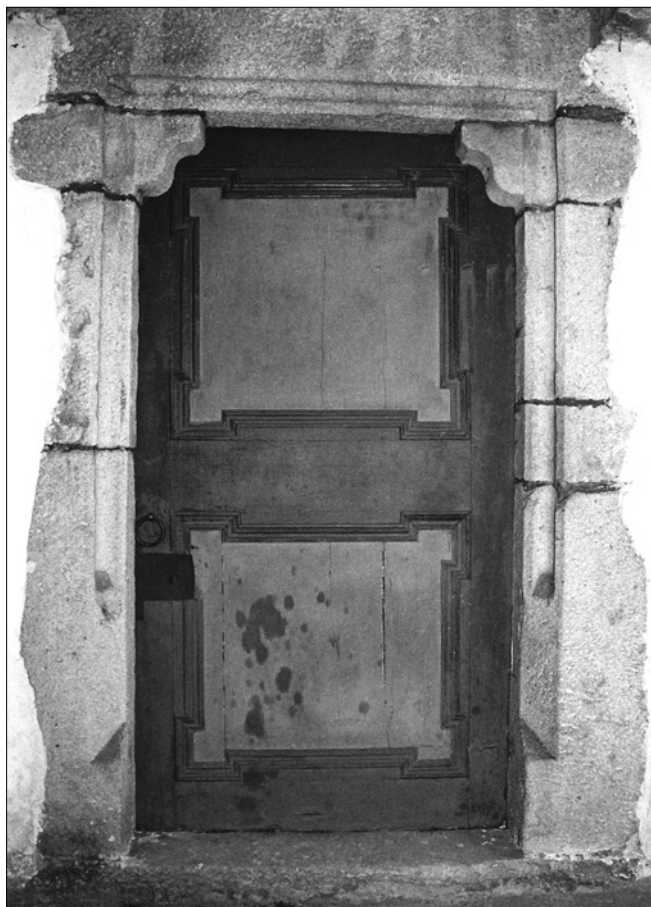
ka s jehlancovou osmibokou helmicí je celá oplechovaná. Okna kostela jsou obrácena k jihu a k jihovýchodu, sakristii osvětluje z východní strany nevelké obdélné okno. Presbytář a loď mají po dvou převýšených obdélných oknech se segmentovými záklenky, kružta je navíc přisvětlena menším nepatrně převýšeným oknem v kamenném ostění s lištou. Ve vnitřní špaletě tohoto okenního otvoru jsou po obou stranách kapsy pro zajišťovací trámec, kamenné ostění má otvory po někdejší mříži. Podkroví je osvětleno obdélným oknem v ose západního štítu lodi. Vnější plášť postrádá architektonické členění, pouze na západním průčelí je nad hlavním vstupem segmentová nika s vloženým obrazem sv. Vojtěcha. Vlastní štít nad ní je oddělen řadou prejzů osazenou v úrovni koruny obvodového zdiva. Kamenný vstupní portikus (obr. 15) je tvořen stříškou ze stupňovitě klade-

ných žulových desek, podpíranou dvěma toskánskými sloupky s entazí, které spočívají na trojdílných soklech. Sedlový portál hlavního vstupu má prostý výžlabek v okoseném ostění na pravouhle ukončené trnoži s trojúhelným náběžným štítkem (obr. 16). Konzoly mají esovitý tvar s proláklým ukončením. Vstupní dveře jsou dvouvrstvé. Jejich základní deska má z vnitřní strany částečně zapuštěné svlaky, na nichž jsou upevněny vodorovné pásové závěsy s rozklepanými konci. Přední vrstva je tvořena rámem, který profilovanými lištami vymezuje dvě vpadlá pole. Dveřní zámek je mírně zapuštěný, levý, s odpruženou západkou. Zámkový mechanismus je německého typu pro trubkový klíč se zářezy. Podkladní deska je srdcovitě zakončena, nese známky oprav. Zámek je v detailu zdoben rýhováním. Zádveří je oproti podlaze lodi mírně snížené. Loď má rovný strop bez

Obr. 15: Kostel sv. Vojtěcha - žulový portikus před hlavním průčelím (foto Antonín Bína, 1998).

ozdob omítaný na rákos, jeho prkenná konstrukce je přibita přímo na vazné trámy krovu. Za mírně lomeným vítězným obloukem je kněžiště zaklenuto cihlami drobného formátu $5,5 \times 13 \times 26$ cm do podoby valené klenby s nestýčnými trojúhelnými výsečemi, presbyterium pak uzavírají tři kápě stejného tvaru jako tyto výseče. Ve vrcholnicích hlavní klenby i výseči je patrné mírné zalomení, hrany na průniku ploch jsou vytaženy ostré, avšak bez hřebínků. Čela jednotlivých výsečí jsou mírně vykloněna směrem do interiéru. Dveře do sakristie jsou dvoukřídlé výplňové s vnějším krabicovým zámkem a se symetrickým štítkem zdobeným rozvilinami. Strop sakristie je podbit prkny. Kručta je dřevěná s rovným podhledem a s jednoramenným schoďštěm. Podlaha v rozsahu celého interiéru včetně sakristie je vydlážděná ostře pálenými cihlami a natřená červenou barvou. Celý interier je vybičen.

Obr. 16: Kostel sv. Vojtěcha - detail portálu hlavního vstupu (foto Antonín Bína, 1998).

Popis konstrukce krovu

Konstrukce zastřešení lodi i presbytáře je provedena krovem hambalkové soustavy. Jde o pokročilý středověký typ krovu s podélným vázáním centrální rámovou stolicí a dvěma laterálními (postranními) stojatými stolicemi. Vnitřní šířka zastřešovaného prostoru lodi je 8,70 m a presbytáře 4,70 m. Sklon střešních rovin je dán úhlem 58° nad lodí a 60° nad presbytářem. Nejstrmější úhel 68° svírá s vodorovnou rovinou krokv v závěru presbyteria.

Krov nad lodí (obr. 17) je tvořen deseti příčnými vazbami o rozestupech 1,10 m. Krokve jsou ve dvou úrovních rozepřeny hambalky, ve spodní části pak podepřeny patečními vzpěrami. Všechny vazby mají krokve začepovány do vazných trámů a opatřeny námětky, sahajícími téměř k první úrovni hambalků. Tímto je určena podoba mezilehlých vazeb, které se pravidelně střídají s plnými vazbami (obr. 5) zmnoženými o věšákové sloupky podélných stolic se vstřícnými rameny klasových vzpěr ve dvou úrovních, patních pásků středního sloupku a průběžných ramen krokví u postranních stolic. Podélné vázání centrální rámové stolic (obr. 6) je tvořeno vaznicemi probíhajícími pod středy hambalků. Tyto vaznice jsou nastaveny na úrovni prostředního z pěti sloupků rámu. Spodní prahová vaznice spočívá na vazných trámech. Zavětrování rámu je provedeno diagonálními vzpěrami, tvořícími v polích mezi sloupky úplných vazeb ondřejské kříže. Laterální stojaté stolic se skládají ze sloupků, z vaznic podpírajících konce hambalků, z prahových vaznic a ze šikmých zavětrovacích vzpěr, které se kříží těsně nad prahovou vaznicí (obr. 19).

Nad lodí kostela je nyní celkem deset příčných vazeb, z dochovaného stavebního číslování je zřejmé, že chybí první vazba, kterou na východní straně krovu nahradila zděná úprava štítu nad vítězným obloukem. Naopak přibyla jedna vazba při štítu západním, v místě původní strmé valby. Tesařské značení vazeb je kresleno rudkou v místech styčnickových uzlů. Podobu značek přehledně znázorňuje (obr. 18). Jednotlivé prvky dosud nesou stopy oranžovo-rumělkové barvy po rozměrování cvrnkací šňůrou. Krokve vyměněné při opravě ve druhé polovině minulého století jsou značeny záseky ostřím sekery.

Nejužívanějším tesařským spojem je v souladu s dobovými zvyklostmi jednostranné rybinovité překlátování zajištěné dřevěným hřebem.²⁴⁾ Tímto způsobem jsou do vazby zasazeny hambalky a veškeré vzpěry. Na sloupky jsou krokve i všechny vzpěry plátovány vstřičně z obou stran tak, že se naplátované prvky o sebe opírají navzájem. Oboustranné rybinovité překlátování tvoří styky všech sloupků s vaznými trámy. Ortogonální spoje středních sloupků s hambalky a s vaznicemi jsou provedeny jednoduchým překlátováním, šikmé překlátování je na křížení ondřejských vzpěr s vaznicemi a bez hřebu na jejich vzájemném křížení. Šikmé nárožní překlátování spojuje krokve ve vrcholech mezilehlých vazeb. Kolmé střední čepy nalezneme pouze u postranních stolic na styku sloupků a vrchních vaznic, šikmé čepování je užito na spojení krokví a vazných trámů. Vazné trámy jsou kámpovány na pozednice a jejich konce čepovány do pozednicového věnce složeného ze dvou na sobě položených trámů (obr. 20). Na vrchní z těchto trámů jsou sedlány námětky lipnuté ke krokvím.

Krov nad presbyteriem (obr. 21) je složen pouze ze tří příčných vazeb (obr. 7), jejichž konstrukce je v principu shodná s krovem hlavní lodi. Vzhledem k celkově menším rozměrům jsou vynechány klasové vzpěry krokví v úrovni horních hambalků i pateční vzpěry krokví. Ve spodní části je pak jižní z klasových vzpěr průběžná (obr. 22) a pokračuje až do vazného trámu, který je tu de facto prvním hambalkem, neboť pod jeho úrovní je vytvořen prostor k zaklenutí presbytáře a krokve jsou čepovány do krácat, uložených na pozednice o cca 80 cm níže. Mezilehlá vazba je namísto středního sloupu vybavena párem krokvních vzpěr plátovaných na hambalky. Laterální stolice (obr. 23) jsou opatřeny sloupky i v mezilehlé vazbě, chybí jim však spodní vaznice i podélné zavětrování. To je v centrálním rámu (obr. 9) tvořeno opět ondřejským křížem, který je ale ve své spodní části plátován do prahové vaznice, spočívající na

Obr. 17: Kostel sv. Vojtěcha - pohled do krovu nad hlavní lodí (foto Antonín Bína, 1998).

spodním hambalku. Na východním konci je navíc užito strmé vzpěry závěrové krokve. Užití spoju je obdobné jako u hlavního krovu, konce rámových vaznic tu mají na styku s krokví i se sloupkem jednostranně rybinovité překlátování. Hlavní rozdíl je u sloupků postranních stolic, které jsou se svou vaznicí překlátovány.

Do prvního pole krovu lodi je vložena čtyřboká stolice věže o půdorysných rozměrech 1,2 m × 1,2, m zavětřovaná ondřejskými kříži se spoji fixovanými pomocí železných hřebů. Zvon, který je zde nyní zavěšen, nese nápis *CUSS MICH JOHANN GEORG SCHEICHEL IN ZNAYM ANNO 1767*. Tento zvon byl původně ulit pro špitální kapli v Telči - Starém Městě.

Stavební vývoj

Nejstarší částí stavby je kamenné obvodové zdivo presbytáře a lodi. Hloubkový průřez zdiva sice nebyl proveden, avšak nic nenasvědčuje v literatuře uváděné domněnce, že je presbyterium starší než loď.²⁵⁾ Naopak, zatím nejstarší pozitivně zjištěné datum, jímž je rok 1516, se vztahuje k oběma krovům, nad presbyteriem i nad lodí, respektive ke kácení dřeva použitého na jejich zhotovení. V souladu s tímto určením je i tvarosloví kamenného ostění vstupu, které je jediným slohově zařaditelným detailem v celé stavbě.²⁶⁾ Součástí původní konstrukce krovu byla i nedochovaná příčná vazba nad úrovní vítězného oblouku. Dokládá to dochované stavební číslování krokví. Rozdíl mezi střešními rovinami lodi a presbyteria je příliš velký na to, aby mohl

Š sv. Vojtěcha - krov lodí				
sev. krokev	sev. stolice	cent. stolice	již. stolice	již. krokev
	A	o	●	
//				//
///	≡	≡	●	///
////				////
	≡	=	→	////
				/////
////	=	↘	↘	/////
////				/////
///				/////
//	—	X	↘	X
/				↘
krov nad presbyteriem				
	1.vazba	2.vazba	3.vazba	
		Q	a	

Obr. 18: Přehled tesařského číslování vazeb

být překonán pouze střešními latěmi, pravděpodobnější je zde úprava v podobě strmé valby, jakou byl podle všeho krov lodi zakončen i na straně západní. Tato forma zastřešení by ostatně odpovídala době pozdního středověku. Původní střešní krytinou byly s největší pravděpodobností prejzy, jejichž úlomky nalézáme rozptýlené ve zdivu mladších štítů, v koruně zdiva pod pozednicovým věncem v závěru i v násypu kleneb. Dalším důkazem staršího užití těžké střešní krytiny je úprava nejstrmější krokve v samotném závěru presbyteria. Ta má na své vnější straně zářezy pro stabilnější upevnění střešních latí (obr. 24). Krov presbyteria je vázán způsobem, který pod úrovní prvních hambalků ponechává prostor pro zaklenutí kněžiště. Otázkou zůstává, kdy k tomu došlo. Použitý způsob, valená klenba s výsečemi, odpovídá již značně pokročilému 16. století. Formát cihel je velmi drobný, blízký drobnějšímu ze dvou převládajících formátů cihel užitých ve zdivu jižního štítu starého zámeckého paláce v Telči těsně po polovině 16. století.

Další významná stavební etapa, potvrzená dendrochronologickou analýzou, spadá do začátku šedesátých let 17. století, kdy byla provedena velmi náročná oprava spočívající v kompletní výměně vazných trámů (káceno 1662) a prahových vaznic všech tří stolic (káceno 1660).²⁷⁾ Lze předpokládat, že současně byly vyměněny i pozednice a snad nově upraven vnější pozednicový věnec. Při podrobné prohlídce krovu neujdou pozornosti známky dodatečného podvlečení prahových vaznic (obr. 19), není vyloučeno, že středová vaznice v původní konstrukci vůbec nebyla, případně

Obr. 19: Kostel sv. Vojtěcha - krov nad lodí, detail vzpěr jižní laterální stolice (foto Petr Růžička, 1997).

Obr. 20: Kostel sv. Vojtěcha - krov nad lodí, detail uložení do pozednicového věnce (foto Petr Růžička, 1997).

byla výrazně subtilnější. Je evidentní, že právě tyto podélné prvky v průběhu opravy napomáhaly vynášet celou horní konstrukci krovu, a umožnily tak postupnou výměnu vazných trámů jednoho po druhém. Odtud i jejich zdánlivě naddimenzovaný průřez. Z úpravy plátových spojů podélného zavětrování postranních stolic (obr. 9) je zřejmé, že původní poloha vaznic, a tím i vazných trámů byla o cca 10 cm níže. Hlavním cílem celého tak radikálního stavebního zásahu byla nespíše dlouhodobá stabilizace havarijního stavu pozednic a zhlaví vazných trámů. Co se týče doby stropu před opravou, jako nejpravděpodobnější se jeví úprava s jednoduchým dřevěným podhledem (např. v po-

Obr. 21: Kostel sv. Vojtěcha - pohled do krovu nad presbyteriem (foto Antonín Bína, 1998).

době čtvercových kazet), upevněným na spodní strany vazných trámů. Omítání na rákos a bílení je patrně mladšího původu, běžně se tohoto způsobu užívalo až od 18. století. Zajímavé jsou dále dva neobsazené dlaby na západních krajních sloupcích laterálních stolic krovu. Nacházejí se těsně nad úrovní vazných trámů a osa předpokládaného prvku směřuje šikmo dolů k západnímu průčelí. Čelní strana dlabu je konkávně projmuta způsobem, který časově odpovídá výměně vazných trámů. Shodně provedené spoje jsou v Telči doloženy na krovech jezuitského kostela Jména Ježíš rovněž v šedesátých letech 17. století (kácen 1663). Je dokonce velmi pravděpodobné, že na obou stavbách pracovala stejná skupina tesařů. Zvláštní je to, že tyto pečlivě připravené dlaby evidentně nebyly nikdy osazeny pláty, v jižním z nich je dokonce stále připravený hřeb z tvrdého dřeva (obr. 27). Vysvětlení snad lze najít v podobě vazného trámu v 11. vazbě (datován 1662). Ten má na vnější hraně v rozestupech cca 85 cm připraveny dlaby pro osedlání šikmých prvků (obr. 26). Ani zde však nejsou žádné stopy po otlacení. Vše nasvědčuje tomu, že šlo o zamýšlenou obnovu valby nad západním průčelím přibližně podle předchozího stavu. Ta však nebyla realizována a místo ní bylo přijato řešení se zděnými štíty, které byly vztyčeny nejpozději v roce 1673 (tab. na str. 113). V původní úpravě východního štítu byla další dvě okénka drobných rozměrů přisvětlující boční části půdního prostoru. Tenkou plentou zazděný větší otvor v severní části téhož štítu sloužil před zřízením přístavby sakristie nejspíše k manipulaci staveb-

Obr. 22: Kostel sv. Vojtěcha - krov nad presbyteriem, detail průčné vazby (foto Petr Růžička, 1997).

ního materiálu do prostoru půdy při opravách. Tak tomu mohlo být například v letech 1721 - 1724, kdy se stavěla nová stolice věže, určená pro dva menší zvony. Nejpozději v této době došlo i k výměně prejzové krytiny za dřevěný šindel, ovšem červeně natíraný. Pozdně gotické oltářní plastiky sv. Vojtěcha, sv. Barbory a sv. Kateřiny byly zakomponovány do nového barokního oltáře vrcholícího oválným obrazem v rozebraném nástavci. V roce 1735 byly zhotoveny hlavní vstupní dveře. Nelze vyloučit, že se tato informace týká dveří, zasazených do později zaniklé dřevěné předsíně. Tato předsíň zde mohla existovat dokonce již od šedesátých let 17. stol., čemuž by odpovídalo i provedení a víceméně interierový charakter dveřního křídla v pozdně-gotickém portálu. Dendrochronologicky byla dále zachycena ještě výměna severní pozednice, datovaná rokem 1744, v účtech kostela jsou uváděny i další drobné opravy (tab. na str. 113). Zajímavý je údaj z roku 1763 potvrzující existenci předsíně kryté šindelem, tak jak ji zachycuje již zmínovaná kresba uložená v telčském muzeu. V roce 1774 byla nově provedena stolice věže. Následuje poměrně dlouhý časový úsek, o kterém mnoho nevíme. Rampula sice klade do počátku 19. století odstranění předsíně a její náhradu kamenným portikem, avšak bez udání pramene. Je to škoda, protože tento portikus svým tvaroslovím, zejména provedením sloupů, vyvolává dojem práce ještě renesanční. Připomíná to mimoděk výtvarné křeace Humberta z Moltheimu, který po sobě na přelomu 19. a 20. století zanechal v areálu telčského zámku řadu detailů téměř nerozezná-

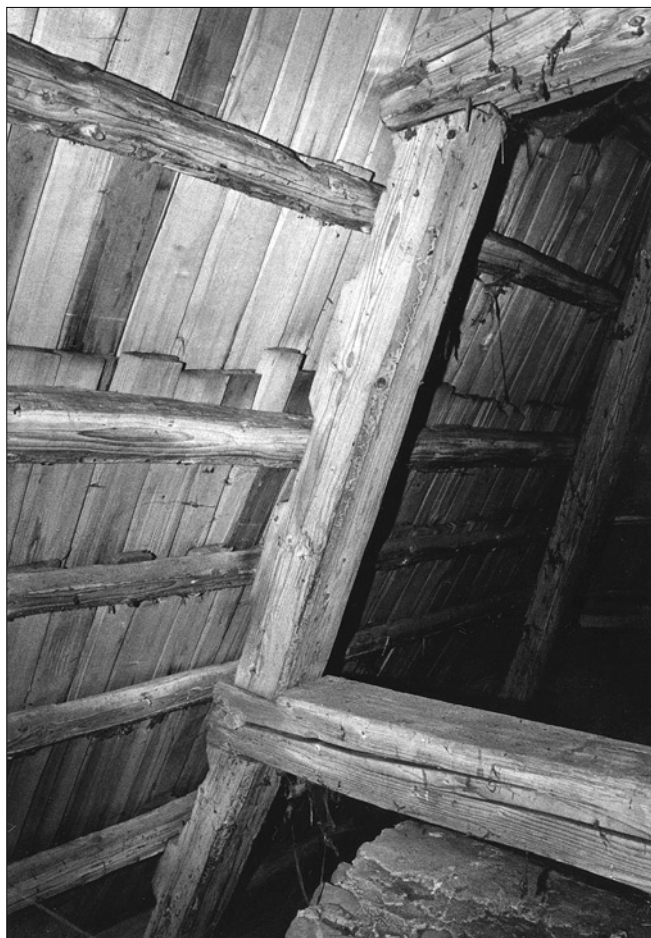

Obr. 23: Kostel sv. Vojtěcha - krov nad presbyteriem, detail laterální stolice podélného vázaní (foto Petr Růžička, 1997).

telných od místní renesanční tvorby 16. století. Někdy ve druhé polovině 19. století byla k presbytáři přistavěna sakristie. Rozsáhlá oprava krovu je dendrochronologicky datována rokem 1869. Tehdy bylo vyměněno šest krokví na severní a čtyři na jižní straně, vrchní vaznice severní stojaté stolice, některé hambalky a celá jedna vazba při západním štítě. V roce 1902 byla nově provedena stolice čtverstranné věže bedněné prkny a završené bání krytou šindelem (obr. 3). Tato bání byla o deset let později oplechována a po zásahu bleskem v roce 1925 nahrazena jehlanovou helmicí, která je tu dodnes. Sakristie má od roku 1980 novou střechu a strop, generální oprava vnějšího pláště kostela proběhla v roce 1985 a o rok později dostala stavba nová dubová okna.

Typologický rozbor a hodnocení konstrukce krovu

Konstrukční schéma krovu, vztyčeného zde v roce 1516 nebo v nejbližších letech následujících, patří, jak již bylo řečeno v popisné části, ke středověkému typu krovu hambalkové soustavy s vyvinutým podélným vázáním centrální rámovou stolicí. Vzhledem k přetrvávajícímu terminologickému i typologickému tápání, které je nepřehlédnutelnou slabinou výzkumu vývoje konstrukcí krovů na domácím poli, dovolueme si zde drobný exkurs do historie. Na počátcích geneze uvedeného typu stojí francouzské a německé krovky 13. století s centrálně umístěnými věšáky (die Hängesäule) ve vzájemně neprovázaných příčných vazbách.²⁸⁾ Od nich je už jen malý krůček k revoluční myšlence propojení

Obr. 24: Kostel sv. Vojtěcha - krov nad presbyteriem, detail závěrové krokve (foto Antonín Bína, 1998).

věšákových sloupů do podélné vazby (der Längsverband), která se napříště stává samostatně sledovatelnou kvalitou, progresivním konstrukčním prvkem fundujícím zcela nový typ krovu.²⁹⁾ V podélném směru se nejprve objevují vodorovné rozpěry (der Rähmriegel) čepované do věšáků v plných vazbách a podpírající středy hambalků ve vazbách mezi-lehlých.³⁰⁾ K nim se postupně přidává podélné zavětrování (die Längssteifigkeit), tvořené pásy (die Kopfbänder, die Kopfstreben), diagonálními vzpěrmi (die Streben) nebo ondřejskými kříži (die Andreaskreuze), případně kombinací těchto prvků v jednotlivých úrovních. Pro podobu příčných vazeb jsou od určité doby charakteristické párové závěsy věšáku (die Hängestreben), které mohou být přirazeny ke každé úrovni hambalků, a vytvářejí tak charakteristickou klasovou figuru. V pokročilé formě sledovaného typu jsou namísto podélných rozpěr užívány skutečné vaznice - průvlaky (die Längsbalken), které přeplátovány probíhají přes jednotlivé sloupky věšáků. Tímto výrazným zpevněním podélné vazby je vlastní vývoj typu završen.

Popsaný typ krovu je u nás v průběhu 16. století postupně vytlačován progresivními ležatými stolicemi, jejichž tuhé prostorové rámy v 17. století zcela ovládnou pole. U kostelních krovů je ceněno zejména výhodné technické řešení, které při zastřešování větších prostorů ulehčuje vazným trámům tím, že se ležaté sloupce opírají do prahů kámpovaných na vazné trámy v blízkosti jejich podepřených konců. Uvolnění podkroví od soustavy sloupů a šikmých vzpěr je pak s povděkem kvitováno zejména v pro-

Obr. 25: Kostel sv. Vojtěcha - krov lodi, detail prahové vaznice (foto Petr Růžička, 1997).

Obr. 26: Kostel sv. Vojtěcha - krov lodi, detail vazného trámu 11 vazby (foto Antonín Bina, 1998).

Obr. 27: Kostel sv. Vojtěcha - krov lodi, detail západního sloupku jižní postranní stolice (foto Antonín Bina, 1998).

fánním stavitelství, kterému se nabízejí lepší možnosti pro využití prostoru pod střechou (velké sýpky i špýcharová podlaží obytných domů). U barokních krovů velkých rozpětí, které kombinují vzpěradla ležatých stolic se středovými věšadly, zůstávají centrální rámové stolice využívány i nadále, ztrácejí však svou dominantní úlohu v konstrukci a většinou se redukují na pouhé vodorovné průvlaky s krátkými pásky nebo dokonce bez nich.³¹⁾ Nová a vlastně i poslední vlna zájmu o tento typ podélného vázání hambalkové krovu přichází až počátkem 19. století současně s oblibou a širokým uplatněním stojatých stolic s průběžnými rameny hambalkových vzpěr. Větší krovky mají stojaté stolice ve více úrovních, nad nejvyšším hambalkem je zpravidla užito jednoduché věšadlo. U krovů z této doby však již převažují začepované spoje nad plátovanými a na spodních koncích věšáků nacházíme pouze závěsy z kované pásoviny. Charakteristickým příkladem takovéto konstrukce (obr. 10, 11) je filiální kostel sv. Kateřiny Sienské v nedaleké Třešti s krovem z roku 1825.³²⁾

Zatím nejstarší zjištěnou dochovanou konstrukcí sledovaného typu je v této části Vysočiny krov nad presbytářem kostela sv. Petra a Pavla v Rančířově u Jihlavy (obr. 8). Dendrochronologie v jeho případě určila rok kácení jedlových kmenů 1442. Z vyobrazení je zřejmé, že jde ještě o velmi nezralé řešení. Střední sloupek zde není ještě věšákem

Chronologický přehled stavebních a konzervačních zásahů

1516	dendrochronologické určení roku skácení stromů použitých pro stavbu krovů nad hlavní lodí i nad presbytářem. (TK)
1660	dendrochronologické určení roku skácení stromů použitých na prahové vaznice stolic krovu nad lodí. (TK)
1662	dendrochronologické určení roku skácení stromů použitých na vazné trámy krovu nad lodí. (TK)
1673	první ze sloupce dat vyrytých do vnější omítky východního štítu lodi a později tradičně obnovovaných.
1724	střecha nově zbudována a červenou barvou natřena, pořízeny dva nové zvony o váze 16 kg a 11,5 kg. (JR) Pro nové zvony posta vena vížka. (MA)
1730	visitační zápis uvádí, že po nedávné opravě zdiva, stropu, oken, lavic a střechy stav kostelíka je dobrý. (JR)
1735	truhláři vyplaceno 3,30 zl. za dřevěné dveře do kostela. (BP)
1744	dendrochronologické určení roku skácení stromů použitých na severní pozednici krovu nad lodí kostela. (TK)
1746	pořízena dřevěná kazatelna. (BP)
1747	na střechu dán nový šindel. (BP)
1757	zakoupeny nové provazy ke zvonům. (BP)
1763	koupě šindele na pokrytí střechy předsíně. (BP)
1774	tesařům za zhotovení nové dřevěné konstrukce věže vyplacena částka 5,15 zl. (BP)
1780	oprava šindelové střechy. (BP)
1869	dendrochronologické určení roku skácení stromů použitých na výměnu krokví v západní části lodi. (TK)
1895	opraveny sochy z hlavního oltáře. (JR)
1897	u příležitosti 900 let od smrti sv. Vojtěcha kostel opraven, letopočet vyryt do omítky východního štítu lodi.
1902	dendrochronologické určení roku skácení stromů použitých na zhotovení stolice věže. (TK)
1908	oprava vnějších omítek zaznamenaná letopočtem vyrytým do východního štítu lodi.
1910	výúčtování druhé splátky zedníkovi za opravy celé budovy. (KÚ)
1912	inventář uvádí vnitřní dlažbu kamennou a cihelnou, novější dřevěný kůr na sloupích, bílený interiér bez lavic a bočních oltářů, strop lodi poškozený zatékáním, šindelovou krytinu střechy a plechovou krytinu vížky. (SZ)
1913	platba za opravu stropu tesaři a zedníkovi, za zhotovení nového klíče a opravu zámku. (KÚ)
1925	kostel poškozen bleskem a provizorně opraven nákladem statkáře Tomáše Smolína ze Studnic. (JR,KÚ)
1930	kostel opraven bez udání podrobností (SZ), podle vrocení nad presbyteriem zřejmě šlo o vnější omítku.
1931	dokončeny opravy nákladem Tomáše Smolína, upraven kůr a pořízeny nové lavice. (JR)
1942	zvon z vížky kostela rekvírován nacisty. (JR)
1974	opravena socha sv. Vojtěcha z hlavního oltáře. (KO)
1977	střecha nad sakristií provizorně pokryta lepenkou. (KO)
1980	opravena střecha nad sakristií a místo šindele pokryta plechem. (KO)
1985	dána celá nová šindelová krytina, instalován nový hromosvod a opravena venkovní omítky. (KO)
1986	zasazena nová dubová okna, celý kostelík vymalován. (KO)

Přehled pramenů k tabulce:

BP - Údaje převzaty z rukopisné verze: P. Bohumil Pavlů: Svatý Vojtěch. Farní úřad v Telči vlastním nákladem v roce 1997.

JR - Josef Rampula: Svatý Vojtěch ve Studnicích u Telče. Stará Říše 1947 (s odkazy na SOA Jihlava, pobočka Telč, knihy č. 30, č. 36).

KO - Kniha oprav uložená na farním úřadě v Telči.

KÚ - Kniha účtů a jmění kostelů z let 1910 - 1949 uložená na farním úřadě v Telči.

MA - Dokument vyzvednutý z makovice věže roku 1897, uložen v SOA Jihlava, pobočka Telč, pod inv. č. L. 803.

SZ - Inventář farního kostela sv. Jakuba v Telči a filiálních kostelů v Telči sestavený při nastoupení faráře Simeona Zapletala v roce 1912, uložen na farním úřadě v Telči.

TK - Odběr vzorků Josef a Tomáš Kynclovi, Jiří Bláha, vyhodnocení Tomáš Kyncel, znalecká zpráva Ing. Josef Kyncel, Brno 1996 - 1998.

a na něm upevněné vzpěry krokví ani ondřejské vzpěry v podélném směru nejsou naplátovány vstříčně, ale střídavě. Vodorovné rozpěry v podélném směru jsou umístěny pouze pod první úroveň hambalků a rámový efekt v podélném směru je zatím minimální. Skloněné patní vzpěry částečně vyvěšují vazný trám (na rozdíl od začepovaného sloupku) a jsou tesařsky číslovány jednostrannými záseky úzkým dlátem - jižní strana čtvercovými, severní kosočtvercovými, sloupky pak ve tvaru vyštípnutých trojúhelníků.

Krov lodi drobného kostela sv. Mari Magdaleny v nedaleké Růžence byl původně patrně spřažen s plochým stropem, nyní je jeho spodní část odříznutá a upravená pro dodatečně vloženou dřevěnou klenbu. Přesto si lze udělat poměrně dobrou představu o podobě původní konstrukce (obr. 12). Jediný hambalek je umístěn relativně vysoko, takže ondřejské vzpěry se kříží ještě pod úrovní rozpěr čepovaných do sloupků. Ve spodních částech všech krokví vazeb jsou patrné dlaby po odstraněných patních stojkách. Presbytář to-

hoto malebného kostelíka je uzavřen čtyřmi stranami desetiúhelníka a vazba jeho krovu je tvořena pouze krokviemi s hambalky ve dvou úrovních. Tesařské značení vazeb je provedeno postupným čárkováním rudkou. Snaha o dendrochronologické určení je zatím pro velmi malý počet letokruhů neúspěšná. S největší pravděpodobností se však jedná o krov příslušející úvodní pozdně gotické fázi vývoje kostela, která proběhla po polovině 15. století.

Původní krov se zachoval i nad pozdně gotickým presbyteriem kostela sv. Kunhuty v Kostelci u Jihlavy (obr. 13). Tato konstrukce je již značně pokročilá, pravidelná a proporční rozvržení prvků v příčné i v podélné vazbě ukazuje na zkušenou skupinu tesařů. Dendrochronologie však podobně jako v předešlém případě ani zde nemá k dispozici dostatečně dlouhou letokruhovou řadu, jaká by umožnila přesnou dataci. Všechny odebrané vzorky byly z jedlového dřeva. Vznik krovu je předpokládán ve druhé polovině 15. století.

Pro úplnost zde uvádíme ještě prutová schémata úplných příčných vazeb několika našich velkých kostelních krovů, jejichž konstrukce vznikly rozvinutím popsaného typu podélně vázaného krovu (obr. 14). Farní kostel sv. Jakuba v Telči je tak nejblíže příkladem aplikace tohoto typu na zastřešení charakteristického sakrálního prostoru jihočeské pozdní gotiky - dvoulodní síně s vestavěnou západní kruchtou. Dendrochronologická analýza prozradila, že se kácelo v letech 1462 a 1464.³³⁾ Další tři schémata představují různé varianty při použití nad halovým trojlodím. Konstrukce krovu farního kostela sv. Jakuba v Jihlavě je samotnými tesaři ozdobně vročena 1537. Krovy sv. Víta v Českém Krumlově, ani sv. Jakuba v Prachaticích nebyly zatím dendrochronologicky zpracovány, dosavadní historiografie předpokládá vznik obou těchto konstrukcí někdy okolo roku 1510.

Závěrem lze konstatovat, že původní krovy kostela sv. Vojtěcha jsou relativně drobnou, avšak plně vyvinutou konstrukcí svého typu, zhotovenou na vysoké řemeslné úrovni. K jejich zachování na původním místě po dobu téměř 500 let významně napomohlo původní velkorysý dimenzování pro těžkou prejzovou krytinu. Zejména umístění pomocných laterálních stolic pod pouhé tři příčné vazby nad presbyteriem o šířce 6 m je zcela mimořádným jevem. O dobovém respektu k pozdně středověké konstrukci svědčí i rozsáhlé a náročné opravy z let 1662 a 1869. Zkoumaná stavba je přímo ukázkovým příkladem objektu, o jehož stavebně historickém vývoji můžeme získat naprostou většinu terénních informací prohlídkou půdního prostoru, a to - až na jádrové vývrty pro datování jednotlivých prvků krovu - způsobem nedestruktivním, a tedy velmi ohleduplným k dochovanému autentickému stavu památky.

POZNÁMKY

- 1) A. Hrudíčka, Topografie diecese brněnské, Brno 1908, s. 426; Tiž, Kostel Matky Boží a jiné církevní památky města Telče, Telč 1899, s. 77 - 78; J. Rampula, Svatý Vojtěch ve Studnicích u Telče, Stará Říše 1947, s. 3 - 6.
- 2) J. Rampula, Svatý Vojtěch, s. 1 - 2. Pozdně gotická je rovněž socha sv. Vojtěcha, o jejímž původu však není nic bližšího známo. Ze stejného období pocházejí i desky údajně původního křídlového oltáře s votivním obrazem Panny Marie a Krista s trnovou korunou.
- 3) J. Rampula, Svatý Vojtěch, s. 3 a s. 7. J. Tiray, Vlastivěda moravská. Telecký okres, Brno 1913, s. 363, klade první zmínku do roku 1658, patrně podle G. Wolny, Kirchliche Topographie von Mähren II/3, Brno 1860, s. 107.
- 4) J. Rampula, Svatý Vojtěch, s. 7 - 9. Chronogram se nachází v telčském muzeu a s chybami jeho text otiskl J. Tiray, Vlastivěda, s. 363; též J. Rampula, Svatý Vojtěch, s. 8 - 9. Dále byly z makovice vyzvednuty dva dřevoryty sv. Františka Xaverského a sv. Jana Nepomuckého a latinské modlitby proti blesku a hromobití. Společně s nimi se ve věžičce nacházela i „skleněná malá baňka již prázdná“.
- 5) Roucha ani kalich svatyně neměla a byly zapůjčovány z farního kostela sv. Jakuba v Telči.
- 6) J. Rampula, Svatý Vojtěch, s. 2.
- 7) Kronika farního úřadu Telč, Římsko-katolický farní úřad Telč, s. 28. O rok dříve byla svatyně popsána do dotazníku starožitností a památek církevních jako „filiální kostel sv. Vojtěcha při silnici z Telče vedoucí do Třeště u vsi Studnic pochází, pokud souditi lze dle portálu, 3/8 bokého závěru presbytáře, z počátku XV. věku. Jsou v něm 3 oltáře, z nichž hlavní vyniká slušnou řezbou a zvláště 3 sochami (sv. Vojtěch, sv. Kateřina a sv. Barbora). Zděné tumby na pobočních oltářích poukazují k dobám starším, asi ku 13. stol. kdež, jak se podobá, původní kostel byl zbudován. Kostelík má něco jmění. Slouží se tu asi 3 krát do roka mše“; Tamtéž, s. 26.
- 8) Tamtéž, s. 33. Zpráva o opravě je uložena v SOKA Jihlava, pobočka Telč, inv. č. 804.
- 9) J. Rampula, Svatý Vojtěch, s. 2. Datum dokončení oprav bylo stanoveno na výročí 950 let od nastoupení na pražské biskupský stolec; Kronika farního úřadu Telč, Římsko-katolický farní úřad Telč, s. 103.
- 10) Jméno Leopolda Veselého se v zápisech objevuje také s letopočty 1878, 1879 a 1881.
- 11) K roku 1897 se vztahují jména zedníka Leopolda Neužila, tesaře Antonína Beneše, Stěpána Pavlu a Vojtěcha Příbyla. Na opravách před rokem 1930 se podíleli Tomáš Smolín a Josef Holík.
- 12) Kresba tužkou, 1898, Muzeum Vysočiny Jihlava, pobočka Telč, inv. č. Te-25/A/4.
- 13) Fotografie kostelíka na odlesněném návrší, Muzeum Vysočiny Jihlava, pobočka Telč, inv. č. Te/B/480.
- 14) K jeho postavě F. Rull, Monografie města Hradce Jindřichova, Jindřichův Hradec 1875, s. 57 - 59; F. Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce I/2, Jindřichův Hradec 1927, s. 163 - 165 a 185 - 186; J. Beringer - J. Janoušek, Město a panství Telč, Telč 1891, s. 16.
- 15) F. Teplý, Dějiny města I/2, s. 162; J. Beringer - J. Janoušek, Město, s. 71. Jako důvod své žádosti uváděli měšťané, že „tady ta předměstí na lidech i na stavení puštní“.
- 16) J. Beringer - J. Janoušek, Město, s. 101.
- 17) J. Beringer - J. Janoušek, Město, s. 158 - 159. I s vysvětlením důvodů J. Macek, K pojmu města a městečka v jagellonském věku, in: M. Polívka - M. Svatoš (ed.), Historia docet. Sborník prací k počtu šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka CSc., Praha 1992, s. 248.
- 18) J. Beringer - J. Janoušek, Město, s. 71.
- 19) J. Beringer - J. Janoušek, Město, s. 270, připisují Adamovi snahu o přestavbu telčského zámku.
- 20) F. Teplý, Dějiny města I/2, s. 191 - 192. Srov. též J. Muk, K výtvarnému profilu jihočeské architektury doby posledních Rožmberků, Opera historica 3, 1993, s. 347.
- 21) F. Teplý, Dějiny města I/2, s. 165, 195 a 203.
- 22) F. Teplý, Dějiny města I/2, s. 166.
- 23) K její postavě nejnověji S. Řeřichová, Franziska von Meggau, vereheliche Slawata (1610 - 1676). Ein Beitrag zur Adelsgeschichte Böhmens und Österreichs im 17. Jahrhundert, Mitteilungen des oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 361 - 383.
- 24) Úmyslně zde nepoužíváme často chybně uváděného výrazu „dřevěný kolík“, který je terminologicky poněkud zavádějící, neboť vyvolává asociaci truhlářského spoje používajícího kolík z tvrdého dřeva ve funkci čepu. U historických krovů jde však skutečně o hřeb (něm. der Holznagel) s hlavou, dřikem a ostrou špičkou, který při zarážení do předvrtaného otvoru díky svému čtverhrannému průřezu roztláčuje vlákna, aniž by spojované prvky naštipl. Užíván je nejčastěji ve funkci závlače zejména u plátovaných a čepovaných styčníků.
- 25) J. Rampula, Svatý Vojtěch, s. 1.
- 26) V. Richter, Vývoj středověkého portálu v českých zemích, Zprávy památkové péče, roč. 1960, s. 142. Autor sice klade drobný portál stejného provedení, včetně detailu projmutí konzoly u minoritského kostela v Jindřichově Hradci již do druhé poloviny 14. století, to se však zdá být přeci jen poněkud brzo, pro dobu okolo r. 1500 je tato podoba běžná.
- 27) Podobně jako v případech kostelů sv. Linhart a v Lidéřovicích a kostela Povýšení sv. Kříže v Písku objevuje se i u krovu nad lodí farního kostela sv. Jakuba v Telči stav, kdy došlo po několika stech letech existence krovu k výměně vazných trámů ve všech vazbách.
- 28) G. Binding, Das Dachwerk, München 1991, s. 82 - 90.
- 29) Tamtéž, s. 91 - 106.
- 30) Záměrně se v tomto případě vyhýbám termínu prázdná či jalová vazba (das Leergebinde). Ten by měl být, jak správně definuje již J. Pacold (Konstrukce pozemního stavitelství, II. vyd. Praha 1900, díl I - práce tesařské s. 25), užíván pouze pro příčné vazby bez vazného trámu, resp. u krovů hambalkové soustavy pro příčné vazby s krokvevní opřeny do krácat. Stejně autor o stránku dále hovoří dokonce o tzv. prázdném krovu (der leere Dachstuhl), jímž je krov nemající vůbec vazné trámy. Příkladem takového prázdného krovu je třeba právě krov presbytáře sv. Vojtěcha. Smysluplnost takto zavedené terminologie se projeví právě při popisu pozdně gotických krovů, kde se setkáváme se dvěma i více způsoby provedení příčných vazeb a úvahy o tom, která z „prázdných“ vazeb je „jalovější“, by nás snadno mohly zavést do slepé uličky.
- 31) J. Vinař, V. Kufner, I. Horová, Historické krovy, Praha 1995, s. 28, s. 51.
- 32) Obnoven po požáru z roku 1824, datace 1825 je patrná na druhém věšáku v západní části krovu.
- 33) J. a T. Kynclovi 1997.

DIE KIRCHE DES HL. ADALBERT UNWEIT VON STUDNICE BEI TELČ (ZUR GESTALT HISTORISCHER DACHSTÜHLE IN DER UMGEBUNG VON TELČ)

Die kleine alleinstehende Kirche des hl. Adalbert befindet sich in der südlichen Partie des Böhmischemährischen Hügellandes, weniger als 3 km von Telč (Teltsch) entfernt. Die nichtdestruktive bauhistorische Analyse des Gebäudes lehnt sich an die detaillierte Analyse der Dachkonstruktion und wird durch die dendrochronologische Datierung der hölzernen Konstruktionselemente präzisiert. Die Erforschung trug erheblich zur Erkenntnis der Baugeschichte des Objektes bei. Als Entstehungszeit des aus einem Schiff und Presbyterium bestehenden Kirchenbaus wurde mittels Dendrochronologie das Jahr 1516 bestimmt; ferner stellte man anspruchsvolle Gesamtrestaurierungen des spätgotischen Dachstuhls in den Jahren 1662 und 1870 fest. Beschriebene historische Dachkonstruktionen zählen dank der Qualität ihrer handwerklichen Ausarbeitung und dem Maß ihrer Erhaltung zu den bedeutendsten Denkmälern ihrer Art in der Region.

Des Vergleiches wegen befaßt man sich auch mit weiteren Beispielen der historischen Dachstühle der Kirchenbauten aus der Umgebung von Telč. Alle repräsentieren typologisch den Kehlbalckendachstuhl mit dem Kufverband mittels zentralen Rahmenstuhls. Der älteste unter ihnen ist jener dendrochronologisch ins Jahr 1442 datierte über dem Presbyterium der Kirche der hll. Peter und Paul in Rančřřov u Jihlavy (Ranzern). In diesem Fall geht es noch um einen nicht zu viel entwickelten Exemplar des genannten Typs. Der Dachstuhl über dem Schiff der kleinen Kirche der hl. Maria Magdalena im nahe gelegenen Dorf Růžená stammt wahrscheinlich aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Seine Konstruktion wurde ursprünglich für das flachgedeckte Kirchenschiff entworfen, heute ist aber in den abgeschnittenen unteren Teil das hölzerne Gewölbe mit der mit Stukkatur verzierten Decke eingebaut. Ungefähr selben Alters mag auch der Dachstuhl über dem Presbyterium der St. Kunigundenkirche in Kostelec u Jihlavy (Wolframs) sein. In diesem Fall geht es schon um eine reife und handwerklich sehr gut ausgeführte Konstruktion. Der Dachstuhl der Kirche der hl. Katharina in Třeřř (Triesch - 1824) dient als ein Beweis für die Anwendung des Prinzips vom länglichen Mittelrahmen in korrigierter Gestalt noch am Anfang des 19. Jahrhunderts.

Die Studie wird ferner mit Stabschemen der Quergebinde ausgewählter großer Kirchendachstühle ergänzt, die durch Fortentwicklung des beschriebenen Typs entstanden. Es geht um die Dachstühle der Kirchen des hl. Jakob in Telč (1464), desselben Heiligen in Jihlava (Iglau - 1537), des hl. Veit in Český Krumlov (Krumau - gegen 1510) und des hl. Jakob in Prachatic (Prachatz - gegen 1510).

Für die historischen Dachstühle auf dem beschriebenen Gebiet mit Seehöhe von 500-600 m ist die Anwendung sowohl des Tannen- als auch des Fichtenholzes in einer Konstruktion charakteristisch, und zwar schon sei dem Mittelalter (bei den Kirchen der hl. Jakob in Jihlava, hl. Adalbert, hl. Kunigunde).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kirche des hl. Adalbert, Gesamtansicht (Aufnahme Antonřn Břna, 1997).

Abb. 2: Kirche des hl. Adalbert: I. Ausschnitt aus dem Abdruck der josephinischen Militärkartierung, 90. Jahre des 18. Jhs. II. Ausschnitt aus dem kaiserlichen Abdruck der Stabikatastralkarte, 1835.

Abb. 3: Kirche des hl. Adalbert, Gesamtansicht (fotografische Aufnahme gegen 1910).

Abb. 4: Kirche des hl. Adalbert, Grundriss in der Höhe des Erdgeschosses (Vermessung von Roman Svare, 1997).

Abb. 5: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Kirchenschiff, Gespärre (Vermessung und Zeichnungen aller Dachstühle Jiřř Bláha, Lucie Bláhová, 1998).

Abb. 6: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Kirchenschiff, Zentralstuhl des Kufverbandes.

Abb. 7: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Presbyterium, Folge der Gespärre.

Abb. 8: Kirche der hll. Peter und Paul, Rančřřov u Jihlavy, Quer- und Längsschema des dendrochronologisch 1442 datierten Dachstuhls über dem Presbyterium.

Abb. 9: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Presbyterium, Zentralstuhl vom Kufverband.

Abb. 10, 11: Kirche der hl. Katharina von Siena, Třeřř, Quer- und Längsschema des Dachstuhls aus dem J. 1825.

Abb. 12: Kirche der hl. Maria Magdalena in Růžená bei Třeřř, Quer- und Längsschema des Dachstuhls über dem Kirchenschiff, gestrichen die vorangesetzte ursprüngliche Gestalt der Konstruktion eingezeichnet.

Abb. 13: Kirche der hl. Kunigunde in Kostelec u Jihlavy, Quer- und Längsschema des Dachstuhls über dem Presbyterium.

Abb. 14: Stabschemen der Gebinde der Dachstühle über den Kirchenschiffen: zum hl. Jakob in Telč (1464), zum hl. Veit in Český Krumlov und zum hl. Jakob in Prachatic (beide gegen 1510).

Abb. 15: Kirche des hl. Adalbert, Granitportikus vor der Hauptfassade (Aufnahme Antonřn Břna, 1998).

Abb. 16: Kirche des hl. Adalbert, Detail des Portals vom Haupteingang (Aufnahme Antonřn Břna, 1998).

Abb. 17: Kirche des hl. Adalbert, Blick in den Dachstuhl über dem Kirchenschiff (Aufnahme Antonřn Břna, 1998).

Abb. 18: Übersicht der Gebindeummuerung von Zimmerleuten.

Abb. 19: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Kirchenschiff, Detail der Streben des südlichen Lateralstuhls (Aufnahme Petr Růžřka, 1997).

Abb. 20: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Kirchenschiff, Detail der Verzäpfung in den Tragbalkenkranz (Aufnahme Petr Růžřka, 1997).

Abb. 21: Kirche des hl. Adalbert, Blick in den Dachstuhl über dem Presbyterium (Aufnahme Antonřn Břna, 1998).

Abb. 22: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Presbyterium, Detail eines Gespärres. (Aufnahme Petr Růžřka, 1997).

Abb. 23: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Presbyterium, Detail eines Lateralstuhls vom Kufverband (Aufnahme Petr Růžřka, 1997).

Abb. 24: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Presbyterium, Detail vom Schlußgespärre (Aufnahme Antonřn Břna, 1998).

Abb. 25: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Kirchenschiff, Tragbalkendetail (Aufnahme Petr Růžřka, 1997).

Abb. 26: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Kirchenschiff, Gebindebalkendetail vom 11. Gebinde (Aufnahme Antonřn Břna, 1998).

Abb. 27: Kirche des hl. Adalbert, Dachstuhl über dem Kirchenschiff, Detail des Westpfostens vom südlichen Seitenstuhl (Aufnahme Antonřn Břna, 1998).

(Übersetzung J. Noll)

DENDROCHRONOLOGICKÉ DA- TOVÁNŘ KROVŮ KOSTELA SV. VOJTĚCHA POBLŘŘ STUDNIC U TELČE A KOSTELA SV. PETRA A PAVLA V RANČŘŘOVĚ

TOMÁř KYNCL

V rámci dendrochronologického průzkumu památkově významných objektů v šřřřm okolí Telče¹⁾ byly zpracovány krovky kostela sv. Petra a Pavla v Rančřřově a kostela sv. Vojtěcha u Studnic poblřř Telče. Výsledky průzkumu jsou předmětem tohoto stručného sdělení.

Přehled zpracovaného materiálu

Pro dendrochronologický rozbor byly odebrány vzorky ze 30 stavebních prvků krovu kostela sv. Vojtěcha a 10 sta-